

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра політичних наук

ДИПЛОМНА РОБОТА

Бакалавр

на тему: «СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ»

Виконала: студентка 4курсу, групи ПНБ-41

напряму підготовки (спеціальності)

Політологія, Національна безпека

Андрусяк Вікторія Зорянівна

Керівник к.політ.н., доцент Доцяк І. І.

Рецензент к.політ.н., доцент Москаюк М.Ф.

Івано-Франківськ – 2026 р.

АНОТАЦІЯ

У дипломній роботі здійснено комплексне дослідження впливу соціальних чинників на формування та забезпечення національної безпеки України в умовах сучасних трансформацій і воєнних викликів. Розкрито сутність соціального компоненту національної безпеки, проаналізовано наукові підходи до його трактування та визначено місце соціальних процесів у системі державної стабільності.

Особливу увагу приділено дослідженню соціальної стійкості як ключового ресурсу зміцнення безпеки держави. У роботі охарактеризовано вплив демографічних тенденцій, рівня соціальної справедливості та рівності, а також значення освітньої та культурної сфер і громадянської ідентичності у формуванні безпекового середовища.

Окремий акцент зроблено на аналізі соціальних наслідків війни, зокрема змін у структурі суспільства, зростанні соціальних ризиків та ролі інституцій держави, громадських організацій і волонтерських ініціатив у подоланні кризових явищ.

Методологічну базу дослідження становлять як загальнонаукові, так і спеціальні методи, серед яких системний підхід, структурно-функціональний аналіз, порівняльний та історико-політичний методи, а також узагальнення й інтерпретація наукових джерел.

У результаті проведеного дослідження визначено ключові соціальні фактори, що впливають на рівень національної безпеки України, окреслено актуальні соціальні загрози та запропоновано напрями посилення соціальної складової безпекової політики держави. Практична цінність роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у сфері державного управління, а також у навчальній і науковій діяльності.

Ключові слова: національна безпека, соціальні детермінанти, соціальна стабільність, демографія, соціальна політика, громадянська ідентичність, Україна.

ЗМІСТ

ВСТУП	с.4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
1.1. Теоретичні окреслення соціального виміру національної безпеки держави	с.8
1.2. Соціальні чинники в системі забезпечення національної безпеки	с.11
1.3. Соціальна стійкість суспільства як елемент національної безпеки	с.15
РОЗДІЛ 2	
СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	
2.1. Демографічні процеси та їх вплив на національну безпеку України	с.21
2.2. Забезпечення соціальної рівності та справедливості як фундамент національної безпеки	с.25
2.3. Роль освіти, культури та громадянської ідентичності у зміцненні національної безпеки	с.30
РОЗДІЛ 3	
СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ	
3.1. Соціальні наслідки війни як фактор ризику для національної безпеки	с.36
3.2. Діяльність органів влади щодо зміцнення соціальних основ національної безпеки	с.41
3.3. Роль політичних партій, громадських об'єднань та волонтерських спільнот у подоланні викликів і загроз соціальній безпеці України в умовах війни за Незалежність	с.46
ВИСНОВКИ	с.53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	с.5

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Національна безпека є однією з ключових умов стабільного розвитку держави, збереження її суверенітету та забезпечення добробуту громадян. У сучасному світі проблема національної безпеки набуває комплексного характеру, оскільки вона охоплює не лише військові чи політичні аспекти, а й широкий спектр соціальних чинників. Соціальна стабільність, рівень розвитку громадянського суспільства, демографічна ситуація, рівень освіти, соціальна рівність та громадянська ідентичність істотно впливають на здатність держави ефективно реагувати на внутрішні й зовнішні загрози.

Особливої актуальності дослідження соціальних чинників національної безпеки набуває в умовах сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні, що характеризується тривалою військовою агресією, масштабними соціально-економічними трансформаціями та необхідністю консолідації суспільства. Повномасштабна війна значно посилила роль соціальних факторів у забезпеченні стійкості держави, адже саме рівень соціальної згуртованості, громадянської активності та довіри до державних інституцій значною мірою визначає здатність суспільства протистояти викликам і загрозам.

Водночас сучасні наукові дослідження свідчать, що соціальні аспекти національної безпеки ще не повністю розкриті у політичній науці. Значна частина досліджень присвячена військовим, геополітичним або економічним аспектам безпеки, тоді як соціальні чинники потребують подальшого системного аналізу. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження соціальних процесів, які впливають на формування та зміцнення національної безпеки України.

Об'єктом дослідження є система національної безпеки України як складне політичне та соціальне явище.

Предметом дослідження є соціальні чинники забезпечення національної безпеки України, їх роль, структура та вплив на стабільність держави і суспільства.

Метою дослідження є комплексне визначення ролі соціальних чинників у забезпеченні національної безпеки України та обґрунтування напрямів зміцнення соціальних основ безпеки держави.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- ✓ розглянути теоретико-методологічні підходи до дослідження соціального виміру національної безпеки;
- ✓ проаналізувати основні соціальні чинники, що впливають на стан національної безпеки;
- ✓ визначити роль соціальної стійкості суспільства у забезпеченні національної безпеки;
- ✓ дослідити вплив демографічних чинників на систему національної безпеки України;
- ✓ проаналізувати значення соціальної справедливості та соціальної політики у зміцненні безпеки держави;
- ✓ визначити роль освіти, культури та громадянської ідентичності у формуванні національної безпеки;
- ✓ охарактеризувати соціальні наслідки війни та їхній вплив на безпекову ситуацію в Україні;
- ✓ узагальнити роль державних органів, громадських організацій та волонтерських рухів у подоланні соціальних викликів;
- ✓ сформулювати пропозиції щодо зміцнення соціальних основ національної безпеки України.

Проблематика національної безпеки широко представлена у працях українських та зарубіжних дослідників. Значний внесок у розробку теоретичних засад національної безпеки зробили такі вчені, як В. Ліпкан, Г. Ситник, О. Соснін, Д. Дубов та інші. У їхніх працях розглядаються основні концепції національної безпеки, її структура та механізми функціонування.

Соціальні аспекти розвитку суспільства та їхній вплив на політичні процеси досліджували українські науковці Є. Головаха, Н. Паніна, В. Ворона, О. Новікова та інші. У їхніх працях розкрито питання соціальної структури суспільства, соціальної політики та соціальної стабільності.

Важливий внесок у дослідження політичних і соціальних процесів зробили також зарубіжні вчені, зокрема Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон, Е. Гідденс та М.

Кастельс, які розглядали питання розвитку сучасних суспільств, глобалізації та соціальних трансформацій.

Разом з тим проблема впливу соціальних чинників на національну безпеку України залишається недостатньо дослідженою, що зумовлює необхідність її подальшого наукового аналізу.

Основною гіпотезою дослідження є припущення, що соціальні чинники відіграють визначальну роль у забезпеченні національної безпеки держави, а зміцнення соціальної стабільності, розвиток громадянського суспільства та підвищення рівня соціальної згуртованості здатні суттєво підвищити ефективність системи національної безпеки України.

Теоретичною основою дослідження є сучасні концепції політичної науки, теорії національної безпеки, соціології та державного управління, які розкривають взаємозв'язок між соціальними процесами та функціонуванням політичних систем.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у роботі використано комплекс наукових методів дослідження. Зокрема, застосовано:

- ✓ системний метод, який дозволив розглянути національну безпеку як цілісну систему взаємопов'язаних елементів;
- ✓ структурно-функціональний метод для аналізу ролі соціальних чинників у системі національної безпеки;
- ✓ порівняльний метод, що дав змогу порівняти різні підходи до дослідження соціальної безпеки;
- ✓ історико-політичний метод, який дозволив простежити розвиток концепцій національної безпеки;
- ✓ методи аналізу, синтезу та узагальнення, використані для опрацювання наукових джерел та формування висновків.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному аналізі соціальних чинників забезпечення національної безпеки України в умовах сучасних політичних та соціальних трансформацій. У роботі уточнено роль соціальної стійкості суспільства у системі національної безпеки та обґрунтовано напрями зміцнення соціальних основ безпеки держави.

Практичне значення проведеного дослідження зумовлене потенціалом імплементації його висновків у процесі оптимізації стратегій державного регулювання соціальної сфери та зміцнення архітектури національної безпеки. Крім того, напрацювання мають суттєву дидактичну цінність і можуть слугувати підґрунтям для розробки лекційних курсів та методичного забезпечення у межах підготовки фахівців із публічного управління, політології та безпекознавства.

Основні положення та результати дослідження можуть бути представлені на студентських наукових конференціях, наукових семінарах та засіданнях наукових гуртків.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Теоретичні окреслення соціального виміру національної безпеки держави

У сучасній політичній науці проблема національної безпеки розглядається як одна з ключових для забезпечення стабільного функціонування держави та її сталого розвитку. В умовах глобалізаційних трансформацій, посилення міждержавної конкуренції та зростання внутрішніх соціальних викликів зміст поняття національної безпеки суттєво розширюється. Якщо раніше воно ототожнювалося переважно з військовим захистом держави, то сьогодні йдеться про комплексну систему, що охоплює політичні, економічні, інформаційні, екологічні та соціальні складові [16].

У межах актуальної наукової парадигми категорія національної безпеки трактується як динамічна стійкість фундаментальних пріоритетів індивіда, соціуму та інститутів влади перед обличчям внутрішніх і зовнішніх викликів. Українське правове поле деталізує даний конструкт крізь призму недоторканності суверенних прав, цілісності кордонів та стабільності конституційної архітектури [10]. Водночас детермінованість безпекового середовища не обмежується лише силовими чи геополітичними чинниками; її базовим базисом є соціоцентрична складова – якісний стан і згуртованість самого суспільства.

У цьому контексті особливого значення набуває соціальний вимір національної безпеки, який відображає рівень розвитку соціальних відносин, ступінь інтеграції суспільства та здатність держави забезпечувати належні умови життя громадян. Соціальний вимір фактично визначає внутрішню стійкість держави, оскільки саме соціальні процеси формують основу функціонування політичної системи та впливають на рівень її легітимності [17].

У наукових дослідженнях підкреслюється, що соціальна сфера виступає одним із ключових факторів забезпечення національної безпеки. До її складових належать демографічні процеси, рівень життя населення, соціальна структура

суспільства, стан системи освіти та охорони здоров'я, а також рівень розвитку громадянського суспільства [18]. Сукупність цих факторів визначає рівень соціальної стабільності, яка є необхідною умовою ефективного функціонування держави.

Одним із базових елементів соціального виміру є соціальна структура суспільства. Вона характеризує розподіл населення за соціальними групами, рівень соціальної диференціації та характер взаємодії між різними верствами населення. Як зазначає В. Ворона, соціальна структура сучасного суспільства формується під впливом економічних, політичних і культурних чинників, що визначають рівень соціальної інтеграції та стабільності [4].

Нерівність у розподілі матеріальних і соціальних ресурсів між різними верствами населення часто стає підґрунтям для загострення соціальних протиріч. Такі дисбаланси здатні провокувати конфлікти, що, у свою чергу, негативно впливають на політичну стабільність та функціонування державних інституцій. У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів державного управління є досягнення збалансованого соціального розвитку та скорочення розриву між різними соціальними групами. За таких умов соціальна політика набуває стратегічного значення як інструмент підтримання національної безпеки [29].

Державна соціальна політика орієнтована на впорядкування суспільних відносин, захист соціально незахищених категорій населення та створення передумов для реалізації потенціалу кожної особи. Її ефективність безпосередньо пов'язана зі здатністю формувати стабільне соціальне середовище, яке забезпечує стійкість держави та сприяє зміцненню її безпекових позицій [18].

Важливим аспектом соціального виміру є соціальна згуртованість суспільства. Вона передбачає наявність спільних цінностей, довіру між громадянами та державними інституціями, а також готовність до співпраці у вирішенні суспільно важливих проблем. Як зазначають Є. Головаха та Н. Паніна, рівень соціальної згуртованості значною мірою визначає ефективність функціонування політичної системи та стабільність держави [6].

Рівень соціальної згуртованості тісно залежить від того, наскільки громадяни довіряють державним інституціям. Саме довіра формує основу соціального капіталу, який забезпечує результативну взаємодію між владою та суспільством. У разі її зниження виникають ризики дестабілізації політичної системи, активізації протестної поведінки населення та зростання соціальної напруги.

У зазначеному контексті критичної ваги набуває генезис та інституціалізація громадянського суспільства. Даний феномен виступає каталізатором інклюзивності політичного процесу, надаючи суб'єктам можливість безпосереднього впливу на державно-управлінські рішення. Крім того, воно слугує фундаментом для верифікації дій владних структур та імплементації демократичних цінностей. Підтверджуючи цю тезу, А. Колодій акцентує, що зрілість громадського сектору є детермінантою успішності демократичної транзиції та запорукою консолідації державної спроможності [14].

Окремого значення набуває формування громадянської та національної ідентичності. Вона виступає важливим чинником консолідації суспільства та забезпечення його єдності. М. Рябчук зазначає, що розвиток громадянської ідентичності сприяє зміцненню демократичних інститутів та підвищенню рівня політичної культури населення [26].

У сучасних умовах значний вплив на соціальний вимір національної безпеки мають процеси глобалізації. Глобалізація сприяє інтеграції держав у світову економіку, розвитку міжнародних комунікацій та культурного обміну. Водночас вона створює нові виклики, зокрема зростання соціальної нерівності, міграційні процеси та культурні трансформації, які можуть впливати на внутрішню стабільність держави.

Зарубіжні дослідники також підкреслюють важливість соціального виміру безпеки. Так, Е. Гідденс розглядає соціальні інститути як основу функціонування сучасного суспільства та забезпечення його стабільності [41]. М. Кастельс, у свою чергу, акцентує увагу на ролі інформаційних мереж та комунікацій у формуванні соціальних процесів і політичних систем [42].

Особливого значення соціальний вимір національної безпеки набуває в умовах сучасного розвитку України. Воєнні дії, економічні труднощі та соціальні трансформації суттєво впливають на стан суспільства та формують нові виклики для держави. У цих умовах рівень соціальної згуртованості, громадянської активності та довіри до державних інституцій стає визначальним фактором стійкості держави.

Водночас сучасні соціальні процеси створюють і нові загрози для національної безпеки. До них належать демографічна криза, трудова міграція, соціальна нерівність та зниження рівня життя населення. Ці фактори можуть призводити до посилення соціальної напруженості та дестабілізації суспільства.

У зазначеному дискурсі пріоритетним вектором стає реалізація дієвої моделі соціального протекціонізму, орієнтованої на інтенсифікацію добробуту громадян, модернізацію об'єктів соціокультурного призначення та гармонізацію системи державної допомоги депривованим категоріям населення. Наукова спільнота одностайна у твердженні, що соціальна стратегія держави є невід'ємною детермінантою забезпечення стійкості національної безпекової архітектури [18].

Таким чином, соціальний вимір національної безпеки є складною та багатогранною категорією, яка охоплює широкий спектр соціальних процесів і явищ. Він визначає рівень внутрішньої стабільності держави, ефективність функціонування її інститутів та здатність протистояти сучасним викликам.

Отже, теоретичний аналіз соціального виміру національної безпеки дозволяє зробити висновок про його ключову роль у забезпеченні стабільного розвитку держави. Саме соціальні чинники формують основу функціонування суспільства, визначають рівень його консолідації та впливають на ефективність державної політики у сфері безпеки. У зв'язку з цим їх комплексне дослідження є необхідною умовою формування ефективної системи національної безпеки України.

1.2. Соціальні чинники в системі забезпечення національної безпеки

В умовах актуальної державної трансформації пріоритетність складників національної безпеки зміщується в бік соціальної детермінації, що поступово нівелює домінуючу роль виключно мілітарних чи політичних аспектів.

Соціодинаміка формує базис суспільної стійкості, безпосередньо зумовлюючи продуктивність державних механізмів та рівень резистентності країни до дестабілізуючих екзогенних і ендогенних впливів. Відтак, наукова рефлексія щодо ролі соціальних чинників у структурі захисту національних інтересів стає критично необхідною для розробки ефективних стратегій безпекового розвитку.

У науковій літературі під соціальними чинниками національної безпеки розуміють сукупність соціальних умов, процесів і явищ, які визначають рівень соціальної стабільності суспільства та впливають на функціонування держави. Як зазначає В. Ліпкан, безпека держави формується під впливом взаємодії різних факторів, серед яких соціальні відіграють визначальну роль, оскільки саме вони забезпечують внутрішню стійкість суспільства [16].

До основних соціальних чинників національної безпеки належать демографічні процеси, рівень соціальної рівності та справедливості, стан системи освіти і науки, розвиток громадянського суспільства, рівень соціального захисту населення, а також рівень довіри до державних інституцій [18]. Сукупність цих факторів формує соціальне середовище, в якому функціонує держава, і визначає її здатність до стабільного розвитку. Одним із ключових соціальних чинників є демографічна ситуація. Демографічні процеси безпосередньо впливають на економічний потенціал держави, її обороноздатність та функціонування соціальної системи. Зменшення чисельності населення, старіння нації, зниження рівня народжуваності та активні міграційні процеси створюють серйозні виклики для національної безпеки. Як підкреслюють дослідники, демографічна криза може призводити до зменшення трудового потенціалу та посилення навантаження на соціальну сферу [18].

Суттєвим детермінантом стабільності виступає градієнт соціальної стратифікації, що знаходить вияв у диспропорційному розподілі матеріальних благ, ресурсів та життєвих шансів серед різних верств соціуму. Глибока соціальна диференціація провокує ескалацію суспільної напруги, стимулює протестну активність та дестабілізує загальний безпековий ландшафт. За переконанням О. Новікової, рівень захищеності національних інтересів у соціальній сфері корелює

зі спроможністю владних структур гарантувати дотримання принципів справедливості та функціонування дієвих механізмів соціальної підтримки [21]. Відповідно, ключове значення має державний інструментарій соціального регулювання, орієнтований на підтримання добробуту громадян, протегування вразливих категорій та стимулювання антропоцентричного розвитку. Раціональна соціальна стратегія мінімізує майнову нерівність, зміцнює суспільну консолідацію та підвищує легітимність державних інститутів у суспільній свідомості [29].

Одним із ключових елементів соціальної безпеки є рівень життя населення. Він визначається рівнем доходів, зайнятістю, доступом до соціальних послуг, якістю житла та станом здоров'я. Низький рівень життя може призводити до зростання соціального невдоволення, що негативно впливає на політичну стабільність держави. У свою чергу, підвищення рівня життя сприяє зміцненню соціальної згуртованості та підвищенню рівня національної безпеки.

Суттєвим соціальним чинником є також розвиток системи освіти. Освіта відіграє ключову роль у формуванні людського капіталу, розвитку інноваційного потенціалу держави та забезпеченні її конкурентоспроможності. В. Кремень підкреслює, що сучасна освіта є основою формування активної громадянської позиції та розвитку демократичних цінностей у суспільстві [15].

Освітня система також виконує важливу соціалізаційну функцію, формуючи світогляд громадян, їхні цінності та соціальні орієнтації. Через освіту передаються знання про державу, її історію та політичну систему, що сприяє формуванню громадянської ідентичності та підвищенню рівня соціальної відповідальності.

Фундаментальною детермінантою національної безпеки постає розбудова громадянського суспільства, яке функціонує як реляційний механізм між державними структурами та соціумом, гарантуючи інклюзивність політичних процесів і громадський моніторинг владних повноважень. За висновками А. Колодій, інтенсифікація громадянської активності зумовлює зміцнення демократичного інституціоналізму та валідизацію політичної культури населення [14]. Громадський сектор, репрезентований неурядовими організаціями, волонтерськими ініціативами та добродійними інституціями, бере безпосередню

участь у нівелюванні соціальних деструкцій. У поточному українському контексті саме цей суб'єкт перетворився на стратегічний чинник забезпечення загальнодержавної резистентності.

Паралельно особливого значення набуває рівень суспільної довіри до державних інститутів – базовий складник соціального капіталу, що визначає продуктивність діалогу між владою та громадою. Консолідована довіра виступає гарантом стабільності політичного ландшафту, тоді як її дефіцит провокує ескалацію соціальної напруженості та кризи легітимності управління [6].

Соціальна згуртованість суспільства також виступає важливим чинником національної безпеки. Вона передбачає наявність спільних цінностей, солідарність між громадянами та готовність до співпраці у вирішенні суспільних проблем. Є. Головаха та Н. Паніна зазначають, що рівень соціальної згуртованості значною мірою визначає стабільність суспільства та ефективність функціонування політичної системи [6].

Важливим соціальним чинником є також стан системи охорони здоров'я. Здоров'я населення безпосередньо впливає на продуктивність праці, економічний розвиток та загальний рівень соціальної стабільності. Погіршення стану здоров'я населення може призводити до зниження якості людського капіталу та створювати додаткові ризики для національної безпеки.

У сучасних умовах значну роль відіграють також інформаційні чинники, які мають соціальний характер. Інформаційне середовище впливає на формування громадської думки, політичні орієнтації населення та рівень довіри до державних інституцій. Масова дезінформація та інформаційні маніпуляції можуть спричинити соціальну дестабілізацію та підірвати національну безпеку.

Глобалізаційні процеси також суттєво впливають на соціальні чинники національної безпеки. Вони сприяють розвитку міжнародних зв'язків, але водночас породжують нові виклики, зокрема посилення міграційних процесів, зростання соціальної нерівності та культурні трансформації. У цьому контексті важливим завданням держави є адаптація до глобальних змін та мінімізація їх негативних наслідків.

Зарубіжні дослідники також підкреслюють важливість соціальних чинників у системі національної безпеки. Е. Гідденс зазначає, що ефективність сучасних держав значною мірою залежить від функціонування соціальних інститутів та їх здатності адаптуватися до змін [41]. М. Кастельс наголошує на ролі інформаційних технологій і соціальних мереж у формуванні сучасних соціальних процесів [42].

У поточному дискурсі державотворення в Україні соціальні детермінанти набувають виняткової пріоритетності. Ескалація збройного конфлікту, макроекономічна турбулентність та радикальні суспільні трансформації генерують безпрецедентні виклики для владних інституцій. За таких обставин консолідація соціуму, інтенсифікація волонтерських ініціатив та високий рівень громадянської солідарності трансформувалися у стратегічні ресурси забезпечення національної стійкості та зміцнення безпекового каркаса держави.

Водночас соціальні процеси можуть виступати і джерелом загроз. До таких загроз належать демографічна криза, соціальна нерівність, трудова міграція, безробіття та зниження рівня довіри до державних інституцій. Ці фактори можуть призводити до дестабілізації суспільства та потребують ефективної державної політики.

Таким чином, соціальні чинники є невід'ємною складовою системи забезпечення національної безпеки. Вони визначають рівень соціальної стабільності, формують основу функціонування держави та впливають на її здатність ефективно реагувати на сучасні виклики.

Отже, аналіз соціальних чинників у системі національної безпеки свідчить про їх визначальну роль у забезпеченні стабільного розвитку держави. Саме соціальні процеси формують внутрішню стійкість суспільства, визначають ефективність державної політики та впливають на рівень національної безпеки України.

1.3. Соціальна стійкість суспільства як елемент національної безпеки

У сучасних умовах розвитку держави питання соціальної стійкості суспільства набуває особливого значення у контексті забезпечення національної безпеки. Соціальна стійкість виступає важливою характеристикою суспільства, яка

визначає його здатність адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх викликів, зберігати стабільність соціальних інститутів та забезпечувати сталий розвиток держави. У науковій літературі підкреслюється, що саме рівень соціальної стійкості суспільства значною мірою визначає ефективність функціонування політичної системи та здатність держави протистояти кризовим явищам [21].

Поняття соціальної стійкості суспільства пов'язане із здатністю соціальної системи зберігати свою структурну цілісність, підтримувати баланс між різними соціальними групами та ефективно реагувати на соціальні, економічні та політичні зміни. У цьому контексті соціальна стійкість розглядається як комплексна характеристика суспільства, яка охоплює рівень соціальної згуртованості, розвиток громадянського суспільства, ефективність соціальної політики та рівень довіри громадян до державних інституцій.

У межах політологічного дискурсу категорія соціальної резистентності детермінується як засадничий складник архітектури національної безпеки. Наукова спільнота акцентує увагу на тому, що стабільність державно-політичного устрою корелює з інтенсивністю соціальної інтеграції та спроможністю соціуму підтримувати консенсус між інтересами різних страт. Згідно з концепцією Г. Ситника, комплексна стратегія національної безпеки має виходити за межі суто мілітарно-політичної парадигми, імплементуючи соціальні параметри розвитку держави як рівнозначні чинники [27].

Процес формування суспільної стійкості обумовлений кумулятивним впливом низки інтердепендентних факторів, серед яких пріоритетне місце посідає соціальна консолідація. Цей феномен передбачає наявність аксіологічного консенсусу, високу міжособистісну довіру та готовність суб'єктів до кооперованої діяльності з метою вирішення загальносуспільних деструкцій. Належний рівень соціальної згуртованості виступає підґрунтям для стабілізації суспільного середовища та інтенсифікації інституційної міцності політичної системи держави [6].

Фундаментальним чинником забезпечення суспільної резильєнтності постає рівень інституціалізації громадянського сектору. Останній функціонує як

транспарентний медіатор у системі взаємовідносин між державними інституціями та індивідами, каталізуючи процеси демократичного будівництва та інтенсифікуючи громадську суб'єктність. Як стверджує А. Колодій, саме зрілість громадянського суспільства є прерогативою для викристалізування демократичного типу політичної культури та гарантування гомеостазу політичної системи [14].

Паралельно з цим, невід'ємною складовою соціальної стійкості є результативність урядових стратегій у гуманітарній сфері. Вектор соціальної політики спрямовується на імплементацію дієвих механізмів протекціонізму, нівелювання стратифікаційних розривів та капіталізацію людського потенціалу. Відповідно до наукових поглядів О. Новікової, пріоритетним завданням державного регулювання у цій царині має бути конструювання стабільного соціосередовища та комплексне гарантування соціальної безпеки кожної особистості[21].

Динаміка інтелектуального та наукового потенціалу соціуму виступає фундаментальним детермінантом його стратегічної стійкості. Освітня парадигма забезпечує капіталізацію людського ресурсу, стимулює інноваційну спроможність держави та інтенсифікує рівень громадської самосвідомості. За переконанням В. Кременя, модерна освітня система є ключовим інститутом репродукції активної громадянської суб'єктності та імплементації демократичного аксіологічного базису в суспільну практику [15].

Паралельно з цим, соціокультурна регенерація відіграє автономну роль у забезпеченні суспільної стабільності. Культурний простір структурує систему етичних координат і поведінкових паттернів, що зумовлюють архітектоніку соціальних комунікацій та глибину суспільної інтеграції. Поступальний розвиток культури сприяє кристалізації національної ідентичності та консолідації громадян навколо спільних ціннісних орієнтирів, що є критично важливим для цілісності державного організму.

Важливим елементом соціальної стійкості є також рівень довіри громадян до державних інституцій. Довіра до влади сприяє зміцненню легітимності політичної

системи та підвищує ефективність державного управління. Натомість низький рівень довіри може призводити до соціальної напруженості та політичної нестабільності.

У сучасному світі соціальна стійкість суспільства значною мірою визначається впливом глобалізаційних процесів. Глобалізація сприяє активізації міжнародних економічних та політичних зв'язків, що створює нові можливості для розвитку держав. Водночас глобалізація породжує і нові соціальні виклики, пов'язані з міграційними процесами, культурними трансформаціями та зростанням соціальної нерівності.

Зарубіжні дослідники також приділяють значну увагу проблемі соціальної стійкості суспільства. Так, Е. Гідденс підкреслює, що стабільність сучасного суспільства значною мірою залежить від ефективності соціальних інститутів та їх здатності адаптуватися до змін соціального середовища [41]. Подібної позиції дотримується і М. Кастельс, який зазначає, що розвиток інформаційних технологій та соціальних мереж істотно впливає на характер соціальних процесів і формування сучасних політичних систем [42].

Особливого значення проблема соціальної стійкості набуває у контексті сучасних викликів для України. Повномасштабна війна, економічні труднощі та соціальні трансформації створюють нові виклики для стабільності держави. У цих умовах соціальна згуртованість суспільства, розвиток волонтерського руху та активна участь громадян у суспільному житті стали важливими факторами зміцнення національної безпеки.

Українське суспільство продемонструвало високий рівень соціальної мобілізації та солідарності у відповідь на зовнішні загрози. Волонтерські організації, громадські ініціативи та активна позиція громадян стали важливими елементами підтримки держави та зміцнення її обороноздатності. Ці процеси свідчать про значний потенціал соціальної стійкості українського суспільства.

Паралельно з позитивною динамікою, актуальні соціодинамічні трансформації генерують специфічні деструктивні чинники, що загрожують системній стабільності держави. До переліку критичних ризиків належать

депресивні демографічні тренди, інтенсифікація зовнішньої трудової міграції, майнова поляризація та макроекономічна дестабілізація. Зазначені детермінанти справляють суттєвий негативний вплив на рівень суспільної резистентності, що зумовлює нагальну потребу в імплементації виваженої та адаптивної державної стратегії мінімізації соціальних загроз.

Таким чином, соціальна стійкість суспільства виступає важливим елементом системи національної безпеки держави. Вона визначає здатність суспільства адаптуватися до кризових ситуацій, підтримувати стабільність соціальних інститутів та забезпечувати сталий розвиток держави.

Отже, соціальна стійкість суспільства є ключовим чинником забезпечення національної безпеки. Вона формується під впливом розвитку громадянського суспільства, ефективної соціальної політики, рівня освіти, культурного розвитку та соціальної згуртованості населення. Саме тому зміцнення соціальної стійкості суспільства повинно бути одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері національної безпеки.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломної роботи здійснено комплексний аналіз теоретичних та методологічних підходів до дослідження соціальних основ національної безпеки. На підставі опрацювання наукових праць і сучасних концепцій безпеки встановлено, що національна безпека у сучасній політичній науці розглядається як багатовимірна система, яка включає не лише військові чи політичні аспекти, а й широкий спектр соціальних процесів, що визначають стабільність розвитку держави та суспільства.

Дослідження показало, що соціальний вимір національної безпеки відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування політичної системи та стійкості держави до внутрішніх і зовнішніх загроз. До ключових елементів цього виміру належать соціальна структура суспільства, рівень суспільної консолідації, розвиток громадянського суспільства, а також формування громадянської та національної ідентичності. Саме ці фактори створюють основу соціальної стабільності та визначають рівень довіри громадян до державних інституцій.

У ході аналізу соціальних чинників у системі національної безпеки встановлено, що значний вплив на стабільність держави мають демографічні процеси, рівень соціальної диференціації, ефективність соціальної політики, стан освітньої системи, а також ступінь розвитку громадянського суспільства. Сукупність зазначених факторів формує соціальне середовище, у якому функціонує держава, та визначає її здатність ефективно реагувати на сучасні виклики і загрози.

Особливу увагу у розділі приділено дослідженню соціальної стійкості суспільства як одного з ключових елементів національної безпеки. Соціальна стійкість відображає здатність суспільства зберігати стабільність соціальних інститутів, адаптуватися до соціально-економічних та політичних змін, а також ефективно реагувати на кризові ситуації. Вона формується під впливом таких чинників, як розвиток громадянського суспільства, рівень соціальної згуртованості населення, ефективність державної соціальної політики, стан системи освіти та культурний розвиток суспільства.

Підсумовуючи викладене, результати теоретичного аналізу засвідчили, що соціальні детермінанти становлять невід'ємну конструктивну одиницю архітектури національної безпеки. Саме ці чинники структурують соціальний базис державної стійкості, забезпечують суспільну консолідацію та виступають мірилом результативності безпекових стратегій. З огляду на це, інтенсифікація суспільної резистентності, розбудова інститутів громадянського суспільства та підтримання соціального балансу мають бути інституалізовані як пріоритетні вектори гарантування національних інтересів України.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

2.1. Демографічні процеси та їх вплив на національну безпеку України

Демографічні трансформації належать до визначальних факторів, що впливають на стан національної безпеки держави, адже вони прямо пов'язані з економічним розвитком, соціальною стабільністю та оборонними можливостями країни. Кількісні й якісні параметри населення – загальна чисельність, вікова структура, рівні народжуваності та смертності, міграційні процеси, а також тривалість життя – формують демографічний потенціал держави. Саме цей потенціал лежить в основі формування людського капіталу, який визначає ефективність функціонування економічної, соціальної та військової сфер.

У сучасній науковій думці демографічний фактор розглядається як один із базових елементів системи національної безпеки. Зокрема, В. Ліпкан підкреслює, що рівень демографічного розвитку безпосередньо впливає на здатність держави забезпечувати відтворення людських ресурсів, необхідних для стабільного функціонування суспільства та ефективної роботи державних інституцій. Водночас дослідники акцентують увагу на тому, що негативні демографічні процеси здатні поглиблювати соціально-економічні дисбаланси та формувати додаткові загрози для державної стабільності.

На сучасному етапі Україна стикається з низкою складних демографічних викликів. Серед них – скорочення чисельності населення, старіння демографічної структури, зменшення рівня народжуваності, підвищення показників смертності, а також посилення міграційних процесів. Сукупність цих тенденцій свідчить про формування глибокої демографічної кризи, наслідки якої мають довгостроковий характер і впливають на всі сфери суспільного розвитку.

Особливо показовою є тенденція до депопуляції. За статистичними даними, протягом тривалого періоду в Україні спостерігається стійке зниження чисельності населення. Це зумовлено як перевищенням смертності над народжуваністю, так і значними масштабами міграції. Подібна динаміка негативно

відображається на економіці, оскільки скорочення частки працездатного населення призводить до зменшення трудового ресурсу та, відповідно, обмежує можливості економічного зростання держави.

Таблиця 2.1

Основні демографічні показники України

Показник	2010	2015	2020	2023
Чисельність населення (млн осіб)	45,8	42,8	41,9	37,6
Народжуваність (тис. осіб)	497	411	293	187
Смертність (тис. осіб)	698	594	616	541
Природний приріст	-201	-183	-323	-354

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [32].

Дані, відображені у таблиці 2.1, свідчать про стійку тенденцію до скорочення чисельності населення України упродовж тривалого періоду. Характерною ознакою демографічної ситуації є від'ємний природний приріст, що зумовлений стабільним перевищенням рівня смертності над народжуваністю. Подібна динаміка вказує на поглиблення демографічних диспропорцій та формує підґрунтя для виникнення кризових процесів, які можуть ускладнювати соціально-економічний розвиток держави.

Одним із ключових показників, що відображає демографічний стан, є рівень народжуваності. Незважаючи на те, що його зниження є характерним для більшості європейських країн, в Україні ця тенденція проявляється значно інтенсивніше. Зменшення кількості народжених дітей призводить до поступової зміни вікової структури населення – зростає частка осіб старшого віку та скорочується питома

вага працездатного населення. У результаті цього підвищується навантаження на економіку, систему соціального забезпечення та інші сфери суспільного життя.

Рис. 2.1. Динаміка народжуваності в Україні (2010–2023 рр.)

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [32].

Аналіз динаміки народжуваності свідчить про тривале скорочення кількості новонароджених в Україні в останні роки. Найбільш різке зниження цього показника спостерігається з 2014 року, що пояснюється сукупною дією несприятливих чинників. До них належать передусім нестабільна соціально-економічна ситуація, посилення міграційної активності населення, а також загальне погіршення демографічних умов у державі.

Таблиця 2.2 Вікова структура населення України

Рік	0–14 років (%)	15–64 роки (%)	65+ років (%)
2010	14,3	69,2	16,5
2015	15,1	67,5	17,4
2020	15,5	65,8	18,7
2023	14,8	64,0	21,2

Дані, представлені у таблиці 2.2, свідчать про поступові зміни у віковому складі населення України. Помітною є тенденція до збільшення частки

людей старшого віку, зокрема осіб, які досягли 65 років і більше, що є характерною ознакою процесу старіння населення. Якщо на початку досліджуваного періоду, у 2010 році, ця категорія становила близько 16,5 %, то вже у 2023 році її частка перевищила 21 %. Водночас спостерігається зменшення частки населення працездатного віку, що спричиняє додатковий тиск на економічну систему та сферу соціального забезпечення.

Важливим показником, який характеризує демографічну ситуацію, є рівень смертності. Для України характерним є стійке перевищення смертності над народжуваністю, що зумовлює від'ємне значення природного приросту населення. Особливо складною залишається ситуація серед чоловіків працездатного віку, де зберігається підвищений рівень смертності. Причини цього явища мають комплексний характер і пов'язані, зокрема, з невисоким рівнем життя, проблемами у функціонуванні системи охорони здоров'я, а також поширенням шкідливих звичок.

Суттєвий вплив на демографічні процеси здійснює також міграція населення. У сучасних умовах трудова міграція набула значних масштабів і стала важливим соціально-економічним явищем. Значна частина громадян, переважно працездатного віку, виїжджає за кордон у пошуках роботи та кращих умов життя. Це, своєю чергою, поглиблює демографічні дисбаланси та негативно позначається на економічному розвитку країни.

Рис. 2.2. Динаміка міграційних процесів населення України

Джерело: складено на основі статистичних даних міжнародних організацій та Держстату [32; 44].

Аналіз даних, поданих на рис. 2.2, свідчить про поступове нарощування масштабів міграційних процесів. Особливо інтенсивне зростання зовнішньої міграції відбулося після 2022 року, коли розпочалася повномасштабна війна. Воєнні дії, разом із погіршенням соціально-економічної ситуації, змусили значну частину населення покинути територію України.

Збройний конфлікт суттєво трансформував демографічну ситуацію в державі. Війна призвела до значних людських втрат, активного внутрішнього переміщення громадян і різкого збільшення обсягів зовнішньої міграції. У результаті цього значна кількість людей змінила місце проживання або виїхала за кордон, що спричинило помітні зміни у структурі населення.

Зазначені демографічні трансформації справляють безпосередній деструктивний вплив на архітектоніку економічної безпеки. Редукція чисельності працездатного контингенту генерує дефіцит кваліфікованої робочої сили, що стає інгібітором макроекономічної динаміки та стримує темпи зростання ВВП. Паралельно з цим, прогресуюче старіння нації зумовлює експоненціальне зростання фіскального тиску на інститути соціального солідаризму, суттєво

обтяжуючи пенсійну систему та сектор охорони здоров'я додатковими видатковими зобов'язаннями.

У наукових дослідженнях також підкреслюється взаємозв'язок між демографічними характеристиками та оборонними можливостями держави. Чисельність населення і його віковий склад визначають мобілізаційний потенціал країни, тобто здатність формувати та підтримувати належний рівень збройних сил.

Таким чином, демографічні процеси відіграють стратегічну роль у системі національної безпеки. Вони визначають обсяг людських ресурсів, впливають на економічні показники та забезпечують соціальну стабільність. З огляду на це, формування та реалізація ефективної демографічної політики мають розглядатися як один із ключових напрямів державного управління у сфері безпеки.

2.2. Забезпечення соціальної рівності та справедливості як фундамент національної безпеки

Фундаментальними імперативами функціонування сучасної демократії постають категорії соціальної рівності та справедливості. У межах політологічного дискурсу дані дефініції інтерпретуються не лише крізь призму етико-гуманістичних стандартів, а й як стратегічні чинники зміцнення політичної стійкості та національної безпеки. Ступінь інклюзивності суспільства безпосередньо корелює з рівнем лояльності громадян до владних інституцій, якістю державного менеджменту та загальною резильєнтністю політичної системи перед обличчям внутрішніх і зовнішніх викликів [18].

Академічна рефлексія трактує соціальну рівність як базовий принцип суспільної архітектури, що детермінує надання рівного доступу до можливостей усім членам соціуму, незалежно від їхнього ієрархічного статусу, економічного добробуту чи етнокультурної ідентичності. Водночас соціальна справедливість фокусується на паритетному розподілі суспільних преференцій, ресурсного капіталу та життєвих шансів між різними стратами. Даний концепт передбачає формування такого середовища, яке б сприяло повній актуалізації особистісного потенціалу та активізації громадянської суб'єктності [29].

У системі координат національної безпеки категорія соціальної рівності посідає стратегічне місце. Науковий аналіз свідчить, що надмірна соціальна стратифікація та диференціація доходів виступають каталізаторами суспільної напруженості, радикалізації протестних інтенцій та ерозії політичного ладу. Натомість соціуми, де дотримано принципів егалітарності, демонструють значно вищий рівень системної стабільності, консолідацію довіри до суб'єктів владних повноважень та оптимізацію управлінських процесів [21].

Центральним інструментом нівелювання соціальних розривів є державний протекціонізм у межах реалізації соціальної політики. Вона інтерпретується як системна сукупність управлінських рішень та заходів, орієнтованих на гарантування гідних стандартів життєдіяльності, модернізацію соціальної інфраструктури, інклюзивну підтримку депривованих верств та капіталізацію людського ресурсу. Результативність такої політики прямо корелює зі зниженням рівня суспільної асиметрії та формуванням базису для сталого цивілізаційного поступу [18].

Для сучасної України проблематика соціальної паритетності набуває екзистенційного характеру. Процеси ринкової трансформації, циклічні економічні депресії та кардинальні політичні зсуви зумовили виникнення глибоких соціоекономічних диспропорцій. Репрезентативний розрив у добробуті різних суспільних страт генерує ризики дестабілізації та створює потенційні загрози для політичної стійкості держави в умовах турбулентності [30].

Таблиця 2.3. Основні показники соціально-економічної нерівності в Україні

Показник	Значення
Частка населення за межею бідності	близько 24 %
Рівень безробіття	близько 10– 12 %

Частка витрат домогосподарств на харчування	понад 40 %
Рівень соціальної допомоги у структурі доходів	близько 7 %

Як свідчать наведені дані, соціально-економічна нерівність в Україні залишається суттєвим фактором, що впливає на рівень соціальної стабільності суспільства.

Особливої актуальності питання соціальної справедливості набуло після початку російської агресії проти України. Війна спричинила масштабні соціально-економічні наслідки, серед яких зростання рівня безробіття, переміщення значної частини населення, руйнування соціальної інфраструктури та погіршення рівня життя громадян. У цих умовах держава змушена формувати нові механізми соціальної підтримки населення, спрямовані на зменшення соціальних ризиків та забезпечення соціальної стабільності [31].

Одним із важливих аспектів забезпечення соціальної рівності є справедливий розподіл економічних ресурсів. Значна економічна нерівність може призводити до формування соціальної поляризації суспільства, що негативно впливає на політичну стабільність. Досвід багатьох країн свідчить, що значний розрив між доходами різних соціальних груп може створювати передумови для соціальних конфліктів та політичної дестабілізації [43].

Для оцінки рівня соціальної нерівності у суспільстві часто використовується коефіцієнт Джині, який характеризує ступінь нерівності у розподілі доходів між різними групами населення. Чим вищим є значення цього показника, тим більшою є соціально-економічна диференціація суспільства.

Таблиця 2.4. Показники соціальної нерівності в окремих країнах

Країна	Коефіцієнт Джині
--------	------------------

Україна	0,26
Польща	0,30
Франція	0,29
Німеччина	0,31

Як видно з таблиці, рівень соціальної нерівності в Україні є відносно помірним порівняно з деякими країнами Європи. Проте реальний рівень соціальної диференціації може бути вищим через наявність тіньової економіки та нерівномірного розподілу доходів.

Поза межами суто економічної детермінації, фундаментальним складником соціальної егалітарності є паритетність у доступі до суспільних благ та сервісів. До цієї категорії належать освітні траєкторії, медичне обслуговування, система соціальної протекції та механізми професійної самореалізації. Уніфікація доступу до зазначених ресурсів виступає потужним стимулом для інтенсифікації вертикальної соціальної мобільності та всебічної актуалізації людського потенціалу [15].

Особливе місце в архітектурі соціальної рівності посідає освітня парадигма. Вона створює необхідне підґрунтя для акумуляції інтелектуального ресурсу нації та виступає каталізатором формування свідомої громадянської суб'єктності. Згідно з науковою позицією В. Кременя, інститут освіти трансформується у стратегічний фактор капіталізації людського ресурсу та виступає рушійною силою прогресивного розвитку глобалізованого суспільства [15].

Суттєвим детермінантом суспільної резильєнтності виступає функціональна спроможність системи соціального протекціонізму. Цей інститут орієнтований на диференційовану підтримку депривованих категорій населення, зокрема домогосподарств із низьким рівнем доходу, осіб із обмеженнями життєдіяльності, представників старшої вікової групи та вимушено переміщених осіб. Розгалужена архітектура соціального забезпечення мінімізує явища стратифікаційної асиметрії

та слугує фундаментом для конструювання стабільного соціокультурного простору [21].

В умовах сучасних викликів особливої ваги у контексті соціальної тривкості набуває генезис та інституціалізація громадянського суспільства. Громадські об'єднання, волонтерські ініціативи та благодійні інституції трансформуються у дієвих суб'єктів розв'язання соціальних колізій, здійснюючи безпосередній патронат над населенням та сприяючи консолідації суспільної згуртованості [14].

Важливим елементом соціальної справедливості є також формування довіри громадян до державних інституцій. Довіра виступає важливим фактором соціальної стабільності та сприяє ефективному функціонуванню політичної системи. У суспільствах із високим рівнем довіри громадяни більш активно беруть участь у політичному процесі та підтримують державні інституції [6].

У цьому контексті важливого значення набуває поняття соціальної згуртованості суспільства. Соціальна згуртованість передбачає наявність спільних цінностей, довіру між громадянами та готовність до співпраці у вирішенні суспільно значущих проблем. Високий рівень соціальної згуртованості сприяє зміцненню політичної стабільності та підвищує ефективність функціонування держави.

Для України соціальна згуртованість набула особливого значення після початку війни. Саме згуртованість суспільства, розвиток волонтерського руху, підтримка Збройних Сил України та взаємодія громадянського суспільства з державними інституціями стали важливими факторами зміцнення національної безпеки.

Узагальнюючи вищевикладене, слід констатувати, що імплементація принципів соціальної егалітарності та справедливості постає фундаментальним складником архітектури національної безпеки. Досягнення соціального паритету виступає дієвим запобіжником деструктивним проявам суспільної конфліктності, детермінує зростання рівня лояльності населення до владних інституцій та закладає підвалини гомеостазу соціальної системи. В умовах актуальних трансформаційних викликів, що постали перед Україною, дотримання стандартів соціальної

справедливості має бути пріоритетним вектором державного регулювання в контексті зміцнення оборонно-безпекового потенціалу країни.

2.3. Роль освіти, культури та громадянської ідентичності у зміцненні національної безпеки

У глобальному безпековому ландшафті архітектоніка національної безпеки детермінується сукупністю багатовекторних чинників, серед яких особливої ваги набуває соціокультурна домінанта. Освітня парадигма, культурний простір та архіпелаг громадянських ідентичностей постають фундаментальними детермінантами суспільної резильєнтності, що зумовлюють здатність державної системи протидіяти екзогенним та ендогенним викликам. Саме ці складники генерують аксіологічну матрицю, яка визначає інтенсивність соціальної когезії, рівень інституційної довіри та ступінь готовності соціуму до імплементації стратегій захисту національних пріоритетів [18].

Сучасна наукова рефлексія інтерпретує освіту як стратегічний інструментарій капіталізації людського потенціалу держави. Вона забезпечує не лише трансляцію когнітивного досвіду, професійного інструментарію та етико-соціальних стандартів, а й виступає платформою для кристалізації активної суб'єктності індивіда. Освітня система функціонує як засадничий механізм соціалізації, що конструює світоглядний базис громадян, їхні ідеологічні преференції та рівень відповідальності перед суспільством [15].

У контексті національної безпеки освіта виконує декілька важливих функцій.

- ❖ **По-перше**, вона забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців, необхідних для розвитку економіки, науки та державного управління.
- ❖ **По-друге**, освіта сприяє формуванню громадянської свідомості та патріотизму.
- ❖ **По-третє**, освітня система відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності та збереженні культурних традицій [14].

Пріоритетним вектором модернізації освітнього простору постає громадянська освіта, орієнтована на інкультурацію молоді в політичну систему,

засвоєння фундаментальних прав і свобод, а також опанування принципів демократичного врядування та ролі індивіда в публічній сфері. Інтенсифікація цього напрямку сприяє якісному зростанню політичної культури соціуму та викристалізуванню відповідальної суб'єктності громадян щодо участі в суспільних процесах.

В умовах динамічних суспільно-політичних трансформацій в Україні освітня галузь набуває статусу стратегічного ресурсу зміцнення національної безпеки. Освітні інституції трансформуються у ключові осередки формування громадянської самосвідомості, патріотичної ідентичності та солідарної відповідальності за вектор державного поступу. Через академічне середовище здійснюється трансляція історичної рефлексії, культурної спадщини та аксіологічних засад демократії [21].

Паралельно з освітою, фундаментальне значення для стабільності безпекового середовища має соціокультурний вимір. Культура функціонує як засадничий механізм конструювання національної ідентичності, збереження колективної пам'яті та репродукції духовних орієнтирів суспільства. Саме вона гарантує міжпоколінну спадкоємність і формує семантичний простір символів та традицій, що виступають основою соціальної консолідації [26].

У сучасному суспільстві культура відіграє важливу роль у процесі соціальної консолідації. Спільні культурні цінності сприяють формуванню почуття єдності та солідарності між громадянами. Це особливо важливо для держав, які перебувають у стані політичних трансформацій або стикаються з зовнішніми загрозами.

У системі координат національної безпеки України реалізація ефективної культурної стратегії набуває екзистенційного значення. Оскільки збройна агресія РФ супроводжується інтенсивною когнітивною та соціокультурною експансією, спрямованою на деструкцію національної самосвідомості та розхитування суспільної цілісності, розвиток автентичного культурного продукту трансформується у стратегічний запобіжник. Він виступає

фундаментальним інструментом нейтралізації інформаційних операцій ворога та зміцнення інституційної стійкості державотворення [31].

Наріжним каменем кристалізації національної ідентичності в цьому процесі постає українська мова. Функціонування державної мови ідентифікується як стрижневий фактор консолідації соціуму та передумова формування суверенного інформаційно-семантичного поля. Дифузія української мови в освітній простір, мистецьку сферу та медійне середовище не лише детермінує зміцнення національної самобутності, а й сприяє розбудові ідеологічно незалежного культурного ландшафту країни.

Таблиця 2.5. Основні соціокультурні чинники зміцнення національної безпеки

Чинник	Основний вплив
Освіта	формування людського капіталу
Культура	збереження історичної пам'яті
Громадянська освіта	розвиток політичної культури
Національна мова	культурна інтеграція суспільства
Історична пам'ять	формування національної ідентичності

Одним із ключових соціокультурних чинників зміцнення національної безпеки є формування громадянської ідентичності. Громадянська ідентичність передбачає усвідомлення громадянами своєї належності до політичної спільноти та готовність брати участь у суспільному житті держави. Вона ґрунтується на спільних цінностях, історичній пам'яті та відчутті відповідальності за майбутнє країни [26].

Громадянська ідентичність сприяє формуванню соціальної згуртованості суспільства. Соціальна згуртованість передбачає довіру між громадянами та державними інституціями, готовність до співпраці та підтримку демократичних принципів функціонування суспільства.

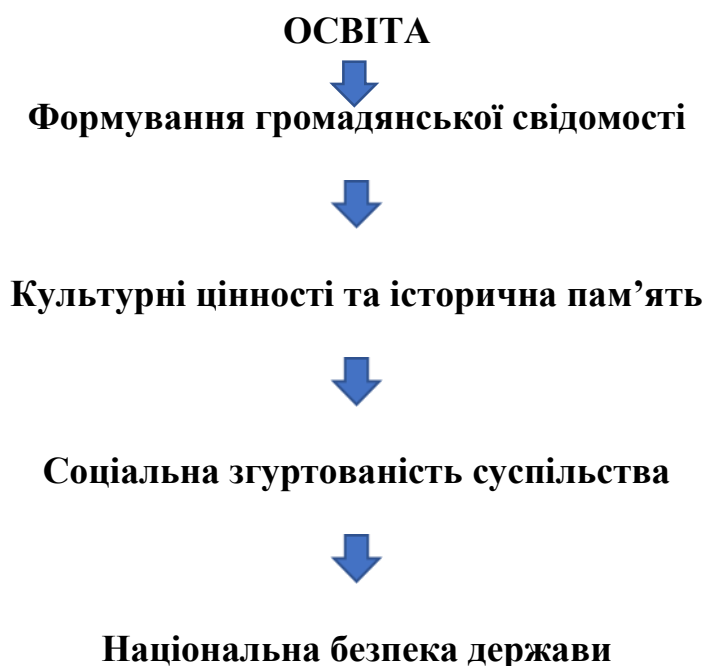
Після початку повномасштабної війни в Україні рівень громадянської ідентичності значно зріс. Це проявляється у розвитку волонтерського руху,

активній участі громадян у підтримці Збройних Сил України та зростанні громадянської активності населення.

Таблиця 2.6. Вплив соціокультурних факторів на національну безпеку

Фактор	Основний результат
Освітній рівень населення	розвиток людського потенціалу
Культурна політика	зміцнення національної ідентичності
Громадянська активність	політична стабільність
Інформаційна культура	протидія інформаційним загрозам

Рис. 2.3. Взаємозв'язок освіти, культури та громадянської ідентичності у системі національної безпеки

Таким чином, освіта, культура та громадянська ідентичність виступають важливими чинниками зміцнення національної безпеки держави. Вони формують систему цінностей суспільства, сприяють розвитку громадянського суспільства та підвищують рівень соціальної згуртованості. У сучасних умовах розвитку України

ці фактори набувають особливого значення, оскільки саме вони забезпечують стійкість суспільства до зовнішніх та внутрішніх загроз.

Висновки до розділу 2

Зміст другого розділу присвячено комплексному аналізу засадничих соціальних детермінант, що зумовлюють стан національної безпеки України. У межах наукової рефлексії систематизовано вплив демографічної динаміки, оцінено роль соціальної егалітарності та дистрибутивної справедливості, а також обґрунтовано стратегічне значення освітнього потенціалу, культурної регенерації та консолідуючої сили громадянської ідентичності у контексті інтенсифікації загальнодержавної резистентності.

Проведений аналіз показав, що демографічна ситуація є одним із базових факторів формування потенціалу національної безпеки. Скорочення чисельності населення, зниження рівня народжуваності, процеси старіння населення та активізація міграційних потоків створюють серйозні виклики для соціально-економічного розвитку держави. Такі тенденції можуть призводити до зменшення трудового потенціалу, зростання навантаження на соціальну систему та послаблення демографічної основи обороноздатності країни. Особливий вплив на демографічні процеси мають наслідки повномасштабної війни, що спричинила значні людські втрати, внутрішнє переміщення населення та масштабну зовнішню міграцію.

Важливим чинником зміцнення національної безпеки є забезпечення соціальної рівності та соціальної справедливості. Дослідження засвідчило, що надмірна соціально-економічна диференціація здатна породжувати соціальну напруженість, знижувати рівень довіри до державних інституцій та створювати передумови для політичної нестабільності. Натомість ефективна соціальна політика, спрямована на підтримку соціально вразливих груп населення, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення рівня життя громадян, сприяє формуванню стабільного соціального середовища та зміцненню суспільної згуртованості.

Окрему увагу приділено ролі освіти, культури та громадянської ідентичності у формуванні соціальної стійкості держави. Освіта виступає важливим механізмом розвитку людського капіталу, формування громадянської свідомості та підготовки фахівців, необхідних для функціонування економіки і державних інституцій. Культура, у свою чергу, забезпечує збереження історичної пам'яті, формування системи цінностей та зміцнення національної єдності. Важливим елементом соціальної стабільності є також розвиток громадянської ідентичності, яка сприяє консолідації суспільства та підвищує готовність громадян до участі у суспільному житті й захисті державних інтересів.

У контексті сучасних викликів для України особливого значення набуває соціальна згуртованість суспільства, яка проявляється у високому рівні громадянської активності, розвитку волонтерського руху та підтримці державних інституцій. Саме ці процеси сприяють зміцненню внутрішньої стабільності держави та підвищують її здатність протистояти зовнішнім загрозам.

Таким чином, проведені дослідження підтвердили, що демографічні процеси, соціальна рівність, рівень розвитку освіти, культури та громадянської ідентичності є важливими складовими системи національної безпеки України. Вони формують соціальну основу стабільності держави та визначають її потенціал у протидії сучасним соціальним і політичним викликам. У зв'язку з цим ефективна державна політика у сфері демографічного розвитку, соціального захисту населення, освіти та культурної політики повинна розглядатися як важливий напрям зміцнення національної безпеки України.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

3.1. Соціальні наслідки війни як фактор ризику для національної безпеки

Ескалація збройної агресії РФ проти України до формату тотального воєнного протистояння спровокувала масштабну детермінацію суспільних трансформацій, що докорінно переформатували безпековий ландшафт держави. Деструктивний вплив конфлікту екстраполюється далеко за межі мілітарного та макроекономічного секторів, ініціюючи глибинні зсуви в демографічній динаміці, архітектоніці соціальної стратифікації, інституційній спроможності та рівні легітимації владних структур у суспільній свідомості. У цьому ракурсі соціальні деривати війни ідентифікуються як критичний вектор ризику, що безпосередньо корелює із запасом міцності соціуму та результативністю реалізації державно-управлінських функцій [18].

У межах сучасних наукових підходів війна трактується як комплексне соціально-політичне явище, яке спричиняє довготривалі трансформації у всіх сферах суспільного життя. Дослідники підкреслюють, що збройні конфлікти впливають на демографічні характеристики населення, ринок праці, соціальну мобільність та стан інфраструктурного забезпечення [21].

Серед найбільш відчутних наслідків війни варто виокремити демографічні втрати. Воєнні дії супроводжуються значним скороченням чисельності населення, що негативно позначається на демографічному потенціалі держави. Особливо небезпечним є зменшення частки працездатного населення, адже це призводить до звуження трудових ресурсів та уповільнення економічних процесів. Паралельно відбувається активізація міграційних потоків, які істотно змінюють структуру населення [18].

Кардинальна трансформація соціодинамічної кон'юнктури в Україні стала прямим наслідком масштабної екзогенної та ендогенної міграції.

Інтенсифікація воєнної агресії зумовила примусову мобільність мільйонів реципієнтів, що призвело до масштабної просторової дислокації населення як у транскордонному вимірі, так і в межах національного ареалу. Масове набуття громадянами статусу внутрішньо переміщених осіб детермінувало критичне навантаження на систему соціального протекціонізму та архітектоніку інфраструктурного забезпечення держави [31].

Суттєвим дестабілізуючим чинником виступає масштабна деструкція житлового сектору та об'єктів соціального призначення. Внаслідок збройної агресії зафіксовано критичне пошкодження або повне знищення житлового фонду, освітніх інституцій, медичних закладів та інших функціональних елементів соціальної інфраструктури. Така руйнація зумовила суттєву деградацію стандартів життєдіяльності соціуму та детермінувала нагальність впровадження комплексних загальнодержавних стратегій з ревіталізації та масштабної відбудови постраждалих територій [31].

Таблиця 3.1. Основні соціальні наслідки війни в Україні

Показник	Значення
Кількість внутрішньо переміщених осіб	понад 5 млн осіб
Кількість українських біженців у країнах Європи	понад 6 млн осіб
Зруйноване або пошкоджене житло	понад 150 тис. будинків
Рівень безробіття у 2022–2023 рр.	близько 20–25 %

Емпірична верифікація статистичних даних свідчить про кумулятивний характер деструктивного впливу воєнних дій на соціальну архітектоніку держави. Екзогенна міграційна активність, масштабна руйнація житлової інфраструктури та

критична динаміка дефіциту робочих місць генерують комплексні виклики для гомеостазу суспільної системи. У зазначеному контексті стратегічним імперативом постає імплементація проактивної державної стратегії, орієнтованої на ревіталізацію інфраструктурних об'єктів, системний патронат над внутрішньо переміщеними реципієнтами та гарантування інклюзивних стандартів соціального протекціонізму.

Однією з найбільш гострих соціальних проблем в Україні стало внутрішнє переміщення населення. Унаслідок бойових дій мільйони людей були змушені залишити місця свого постійного проживання та переселитися до безпечніших регіонів або виїхати за кордон. Такі міграційні процеси суттєво підвищують навантаження на соціальну інфраструктуру, систему соціального забезпечення та ринок праці, ускладнюючи функціонування держави в цілому.

Таблиця 3.2. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні

Рік	Кількість ВПО
2014	1,5 млн
2020	1,4 млн
2022	понад 6 млн
2023	близько 5 млн

Наведені статистичні показники засвідчують істотне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб після початку повномасштабного вторгнення. Така динаміка зумовлює появу нових соціальних викликів для держави, пов'язаних із необхідністю забезпечення громадян житлом, створенням можливостей для працевлаштування, а також гарантуванням доступу до освітніх і медичних послуг.

Суттєвим наслідком війни є також масштабні руйнування соціальної інфраструктури. У результаті бойових дій було пошкоджено або повністю знищено значну кількість житлових об'єктів, закладів освіти, установ охорони здоров'я, транспортної інфраструктури та інших важливих елементів соціального

середовища. Такі втрати негативно позначаються на якості життя населення та ускладнюють процеси економічного відновлення держави.

Соціальні наслідки війни для українського суспільства.

Основні наслідки:

- ❖ демографічні втрати
- ❖ внутрішня та зовнішня міграція
- ❖ зростання безробіття
- ❖ руйнування соціальної інфраструктури
- ❖ психологічні наслідки війни
- ❖ зниження рівня життя населення

Суттєвим наслідком війни є також погіршення соціально-економічної ситуації. Воєнні дії призводять до скорочення виробництва, зменшення інвестиційної активності, зростання безробіття та зниження рівня доходів населення. У результаті значна частина громадян стикається з економічними труднощами, що може спричинити соціальну напруженість у суспільстві.

Таблиця 3.3. Основні соціально-економічні наслідки війни

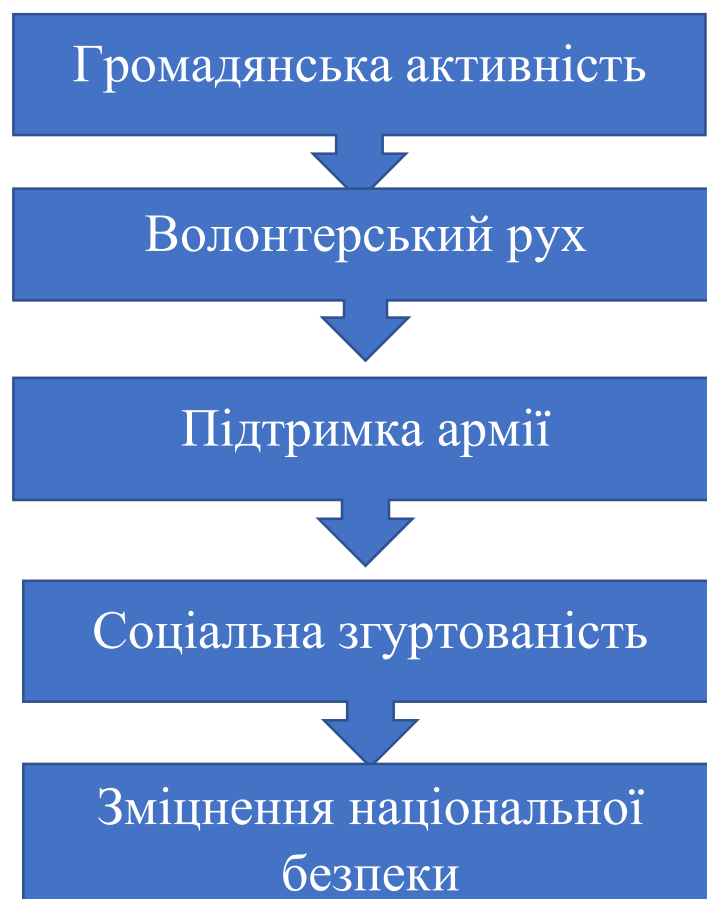
Показник	Зміни
Рівень безробіття	зростання
Доходи населення	зниження
Рівень бідності	зниження
Соціальні витрати держави	зростання

Поряд із економічними труднощами війна чинить відчутний вплив на психічне здоров'я населення. Тривале перебування в умовах небезпеки, переживання втрат, знищення житлового середовища та вимушене переселення стають чинниками підвищеного психологічного навантаження. У результаті цього зростає поширеність посттравматичних розладів, депресивних станів та інших

психосоціальних проблем. За таких обставин особливої ваги набуває формування дієвої системи психологічної допомоги, орієнтованої на підтримку населення та реабілітацію осіб, які зазнали впливу воєнних подій.

Водночас воєнні події стали поштовхом і до позитивних суспільних змін. Зокрема, спостерігається посилення громадянської активності та зміцнення суспільної консолідації. Українці продемонстрували високий рівень взаємної підтримки, що проявляється у розширенні волонтерського руху, всебічній допомозі Збройним Силам України та активному залученні громадян до вирішення суспільно значущих завдань.

Рис. 3.1. Соціальна мобілізація українського суспільства в умовах війни

Зростання громадянської активності стало важливим фактором зміцнення соціальної стійкості українського суспільства. Волонтерські організації, благодійні фонди та громадські ініціативи активно долучаються до підтримки

військових, допомоги постраждалому населенню та відновлення зруйнованих територій.

Таким чином, війна спричинила значні соціальні трансформації, які мають комплексний вплив на розвиток українського суспільства. Демографічні втрати, міграційні процеси, руйнування соціальної інфраструктури та погіршення економічної ситуації створюють суттєві ризики для національної безпеки держави. Водночас зростання громадянської активності, розвиток волонтерського руху та посилення соціальної згуртованості сприяють зміцненню стійкості українського суспільства та формують важливі передумови для подолання сучасних викликів.

Отже, соціальні наслідки війни є важливим фактором, який безпосередньо впливає на стан національної безпеки України. У сучасних умовах державна політика повинна бути спрямована на подолання соціальних наслідків війни, відновлення соціальної інфраструктури, підтримку населення та зміцнення соціальної стійкості суспільства.

3.2. Діяльність органів влади щодо зміцнення соціальних основ національної безпеки

У сучасній парадигмі державного будівництва зміцнення національної безпеки України характеризується багатовекторністю та потребує синергії мілітарних, політико-правових, економічних і соціоцентричних інструментів. Рівень суспільної стабільності, міцність інституційної довіри, а також адаптивність системи соціального протекціонізму до екзогенних викликів постають критичними детермінантами державної стійкості. З огляду на це, стратегічна діяльність суб'єктів владних повноважень щодо розробки та імплементації соціальних програм ідентифікується як базовий елемент підтримання гомеостазу політичної системи.

Академічний дискурс акцентує увагу на тому, що архітектоніка національної безпеки має базуватися на тісній кореляції між різними сегментами життєдіяльності соціуму, де пріоритетне значення відведено соціальним чинникам. Зокрема, В. Ліпкан обґрунтовує, що безпекова архітектура держави охоплює розгалужений комплекс політико-економічних та соціальних механізмів,

спрямованих на превенцію загроз національним інтересам і консолідацію суспільної цілісності [16]. У цьому ракурсі соціальна політика функціонує як ключовий медіатор формування резильєнтності (життєстійкості) держави.

Нормативно-правова регламентація безпекової діяльності в Україні спирається на ґрунтовний законодавчий базис. Ключові імперативи та засади функціонування цієї сфери детерміновані Законом України «Про національну безпеку України», що фіксує ієрархію та компетенції органів державної влади, відповідальних за безпековий вектор розвитку [10]. Згідно з положеннями зазначеного акта, реалізація безпекової стратегії здійснюється через скоординоване функціонування гілок законодавчої та виконавчої влади, а також місцевого самоврядування, які здійснюють державне управління в усіх ключових сферах суспільного прогресу.

Розподіл повноважень у сфері соціальної безпеки передбачає залучення парламенту, уряду та муніципальних органів до єдиного циклу публічного управління. Парламентаризм забезпечує легітимацію соціальних реформ через правотворчий процес, встановлюючи концептуальні межі соціальної політики держави. Виконавча дирекція у складі Кабінету Міністрів фокусується на операційному забезпеченні соціальних стандартів, гармонізації діяльності міністерств та стратегічному плануванні суспільного добробуту.

Ключовим оператором державної політики у зазначеному напрямі є Міністерство соціальної політики України. До кола його пріоритетних завдань належить інституціалізація соціального захисту, моніторинг виконання програм фінансової допомоги малозабезпеченим домогосподарствам та координація страхових механізмів. Вектор активності цього відомства орієнтований на конструювання стабільного соціосередовища та превенцію соціальної ексклюзії незахищених категорій громадян.

Таблиця 3.4. Основні функції органів державної влади у сфері забезпечення соціальної безпеки

Орган державної влади	Основні функції
-----------------------	-----------------

Верховна Рада України	формування законодавчої бази соціальної політики
Кабінет Міністрів України	реалізація державної соціальної політики
Міністерство соціальної політики	організація системи соціального захисту
Міністерство освіти і науки	розвиток освітнього потенціалу суспільства
Міністерство охорони здоров'я	забезпечення медичної безпеки населення

Пріоритетним вектором діяльності інститутів публічної влади у сфері консолідації соціальних фундаментів національної безпеки постає реалізація державної соціальної стратегії. Даний напрям орієнтований на детермінацію гідних стандартів життєдіяльності, нівелювання стратифікаційної асиметрії, протекціонізм щодо депривованих верств та створення сприятливого середовища для капіталізації людського ресурсу. Результативність соціальних заходів прямо корелює з рівнем суспільної резильєнтності та інтенсифікацією інституційної довіри громадян до владних суб'єктів.

Екзистенційного значення соціальна політика набуває в умовах воєнного стану. Тотальна збройна агресія РФ проти України спричинила масштабні соціоекономічні деформації, що виражаються у критичному зростанні рівня прекарізації (безробіття), вимушеній міграції мільйонів осіб, руйнації об'єктів соціальної інфраструктури та зниженні добробуту населення. За таких обставин державний апарат змушений імплементувати антикризовий комплекс заходів, спрямованих на купірування соціальних ризиків та ревіталізацію суспільної стабільності.

Стратегічним сегментом діяльності державних органів у цьому контексті є всебічний патронат над внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Масовий вихід

громадян із зон ведення бойових дій призвів до суттєвої релокації людського капіталу всередині країни, що зумовило екстремальне навантаження на архітектуру соціального протекціонізму та сервісні мережі держави. У зв'язку з цим суб'єкти владних повноважень реалізують спеціалізовані програми підтримки реципієнтів, які передбачають механізми прямого субсидування, розв'язання житлових проблем, стимулювання професійної інтеграції та забезпечення інклюзивного доступу до суспільних благ.

Таблиця 3.5. Основні напрями діяльності органів державної влади у соціальній сфері

Напрямок державної політики	Основні заходи
Соціальний захист населення	соціальні виплати, підтримка малозабезпечених
Підтримка внутрішньо переміщених осіб	фінансова допомога, забезпечення житлом
Відновлення соціальної інфраструктури	реконструкція житлових будинків, лікарень, шкіл
Підтримка ветеранів війни	медична та психологічна реабілітація
Розвиток системи освіти	модернізація освітніх програм

Стратегічним вектором активності інститутів публічної влади в умовах посткризового відновлення постає ревіталізація деструктованої соціальної інфраструктури. Наслідком інтенсивних бойових дій стала масштабна руйнація житлового фонду, освітніх просторів, об'єктів системи охорони здоров'я та інших критично значущих елементів соціокультурної сфери. Реконструкція зазначених активів ідентифікується як фундаментальне завдання державного управління, оскільки вона виступає безпосереднім детермінантом добробуту населення та гомеостазу суспільної системи.

Паралельно з інфраструктурною відбудовою, вагому роль у консолідації соціальних фундаментів національної безпеки відіграє регулятивна діяльність

держави в сегменті зайнятості. Ринок праці трактується як базовий складник соціально-економічної стійкості, де рівень працевлаштування населення виступає ключовим індикатором платоспроможності громадян та загальної соціальної когезії (згуртованості).

У межах зазначеної проблематики держава імплементує комплексні програми стимулювання трудової активності, орієнтовані на генерування нових робочих місць, інтенсифікацію підприємницького потенціалу та професійну рекваліфікацію робочої сили. Екзистенційної ваги ці заходи набувають у період збройного конфлікту, коли значні масиви населення зазнали примусової прекаризації через втрату засобів до існування або вимушену просторову релокацію.

Таблиця 3.6. Механізми зміцнення соціальної безпеки України в умовах війни

Напрямок державної політики	Основні інструменти	Очікуваний результат
Соціальний захист	соціальні виплати, гуманітарна допомога	зниження соціальної напруженості
Підтримка ВПО	житлові програми, працевлаштування	соціальна інтеграція
Відновлення інфраструктури	реконструкція житла та соціальних об'єктів	покращення умов життя
Підтримка ветеранів	реабілітація, соціальні гарантії	адаптація військових
Розвиток освіти	освітні реформи	зміцнення людського потенціалу

Таким чином, діяльність органів державної влади щодо зміцнення соціальних основ національної безпеки має комплексний характер і охоплює широкий спектр напрямів державної політики. Реалізація ефективної соціальної

політики, підтримка населення, розвиток системи освіти та охорони здоров'я, а також відновлення соціальної інфраструктури сприяють підвищенню рівня соціальної стабільності та зміцненню стійкості держави.

Отже, зміцнення соціальних основ національної безпеки України вимагає ефективної взаємодії державних інституцій, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Лише комплексна державна політика, спрямована на подолання соціальних наслідків війни та розвиток соціального потенціалу суспільства, здатна забезпечити стабільність держави та ефективне функціонування системи національної безпеки.

3.3. Роль політичних партій, громадських об'єднань та волонтерських спільнот у подоланні викликів і загроз соціальній безпеці України в умовах війни за Незалежність

Трансформаційні процеси, що охопили сучасне українське суспільство, зумовлюють перехід до інклюзивної моделі національної безпеки. Ця парадигма передбачає делегування частини безпекових функцій від суто державних структур до розгалуженої мережі суспільних суб'єктів. Стійкість соціуму в умовах системних загроз безпосередньо корелює з інтенсивністю громадянської партисипації та якістю функціонування демократичних механізмів.

Ключовими детермінантами мінімізації соціальних ризиків та зміцнення суспільної вітальності в умовах воєнного стану виступають:

- Політичні структури та громадські об'єднання, що забезпечують представництво інтересів;
- Волонтерські рухи, які виступають каталізаторами соціальної солідарності;
- Механізми комунікації між владними інституціями та громадою.

У межах політологічного дискурсу громадянське суспільство ідентифікується як фундаментальний пререквізит стабільності демократичного ладу. Воно охоплює автономну систему недержавних інституцій та горизонтальних ініціатив, що реалізують правозахисну та регулятивну функції. Наявність розвиненого сектору громадських організацій не лише стимулює розвиток

демократичного типу політичної культури, а й виступає базисом для формування соціальної когезії (згуртованості), здатної ефективно протидіяти зовнішнім та внутрішнім дестабілізуючим чинникам [14].

У період збройних конфліктів значення інститутів громадянського суспільства трансформується у стратегічно важливий елемент національної стійкості. Ескалація воєнної агресії з боку РФ зумовила появу безпрецедентних соціокультурних та економічних викликів, зокрема:

- Масштабну внутрішню міграцію та дестабілізацію демографічної ситуації;
- Системну деструкцію об'єктів критичної та цивільної інфраструктури;
- Резку інтенсифікацію запиту на соціальний захист вразливих верств населення;
- Необхідність формування комплексних механізмів підтримки комбатантів та членів їхніх сімей.

За таких обставин консолідація зусиль суб'єктів політичного процесу, неурядових організацій та волонтерського руху виступає фундаментальною передумовою збереження суспільної гомеостазу та мінімізації наслідків гуманітарної кризи.

Політичні партії виступають фундаментальним інституціональним елементом сучасної державно-політичної архітектури. Їхня прерогатива полягає в артикуляції та агрегуванні інтересів різноманітних страт суспільства, розробці стратегічних візій розвитку та безпосередній імплементації владних повноважень. У системі координат національної безпеки ці суб'єкти стають ключовими провідниками державної політики, орієнтованої на нівелювання деструктивних соціальних наслідків збройного конфлікту та реалізацію заходів із гуманітарної підтримки громадян.

Під час воєнної екзистенційної загрози вектори діяльності партійних структур фокусуються на декількох стратегічних напрямках:

- Зміцнення оборонного потенціалу шляхом політичної консолідації;

- Модернізація соціальної архітектури держави відповідно до викликів часу;
- Формування нормативно-правового базису для регулювання соціальних відносин.

Реалізуючи представницьку функцію в межах законотворчого процесу, політичні об'єднання ініціюють та впроваджують правові механізми, спрямовані на всебічну допомогу учасникам бойових дій, ветеранам, внутрішнім мігрантам та іншим групам, що опинилися в зоні соціального ризику.

Важливим аспектом діяльності політичних партій є також формування громадської думки та підтримка суспільної консолідації. У кризових умовах політичні сили повинні сприяти формуванню єдиної позиції щодо ключових питань національної безпеки, що дозволяє підвищити рівень довіри громадян до державних інституцій.

Таблиця 3.7. Основні напрями діяльності політичних партій у сфері соціальної безпеки

Напрямок діяльності	Основний зміст
Законодавча діяльність	розробка законів щодо соціального захисту населення
Підтримка військовослужбовців	ініціативи щодо соціальних гарантій
Соціальні програми	участь у реалізації державних соціальних програм
Інформаційна діяльність	формування громадської підтримки державної політики

Функціональна ефективність архітектури соціальної безпеки значною мірою детермінується активністю громадських об'єднань, які виступають поряд із політичними партіями паритетними суб'єктами стабілізації суспільних процесів.

Як фундаментальна інституційна складова громадянського суспільства, неурядові організації інтенсифікують рівень громадянської партисипації та забезпечують безпосередню залученість індивідів до розв'язання актуальних соціодинамічних проблем і подолання кризових явищ у державі.

У сучасній Україні громадські організації активно залучаються до реалізації соціальних програм, спрямованих на підтримку населення, яке постраждало від війни. До основних напрямів діяльності таких організацій належать надання гуманітарної допомоги, підтримка внутрішньо переміщених осіб, психологічна реабілітація військовослужбовців та допомога родинам загиблих.

Крім того, громадські організації відіграють важливу роль у розвитку місцевих громад. Вони сприяють реалізації соціальних ініціатив, організовують громадські заходи та залучають громадян до вирішення проблем місцевого розвитку.

Особливе місце у структурі громадянського суспільства займає волонтерський рух. Волонтерство стало одним із найважливіших соціальних явищ сучасної України. Після початку російської агресії волонтерські організації відіграють важливу роль у підтримці Збройних Сил України, наданні гуманітарної допомоги населенню та забезпеченні соціальної підтримки постраждалих від війни.

Волонтерські організації активно займаються збором фінансових ресурсів, закупівлею військового спорядження, організацією гуманітарної допомоги та підтримкою військовослужбовців. Завдяки волонтерському руху значна частина громадян має можливість долучитися до підтримки армії та допомоги постраждалому населенню.

Волонтерська активність трансформувалася у засадничий детермінант соціальної мобілізації українського соціуму, де інтенсивне залучення громадян до добродійних ініціатив сприяє цементації суспільної солідарності та репродукції високих стандартів громадянської відповідальності.

Поза межами суто гуманітарної місії, волонтерські об'єднання здійснюють вагомий внесок у ревіталізацію девастрованих територій, беручи безпосередню

участь у реконструкції житлового фонду, освітніх та медичних установ, а також інших об'єктів соціальної інфраструктури, що критично важливо для відновлення життєдіяльності локальних спільнот. Знаковою характеристикою сучасного етапу розвитку України є синергія державних структур та інститутів громадянського суспільства, оскільки така інтегрована взаємодія оптимізує реагування на актуальні соціальні загрози та гарантує імплементацію цілісної і результативної соціальної стратегії.

Таблиця 3.8.

Основні напрями діяльності громадянського суспільства у забезпеченні соціальної безпеки

Суб'єкти громадянського суспільства	Основні напрями діяльності
Політичні партії	формування державної політики та законодавчих ініціатив
Громадські організації	реалізація соціальних програм та громадських ініціатив
Волонтерські спільноти	гуманітарна допомога та підтримка населення
Благодійні фонди	фінансова підтримка соціальних проєктів

Таким чином, політичні партії, громадські об'єднання та волонтерські спільноти відіграють важливу роль у подоланні сучасних соціальних викликів та загроз соціальній безпеці України. Їх діяльність сприяє мобілізації суспільних ресурсів, підтримці населення та формуванню високого рівня громадянської активності.

Отже, ефективна взаємодія держави та громадянського суспільства є важливою передумовою зміцнення соціальної безпеки та підвищення стійкості української держави в умовах війни. Розвиток громадянського суспільства,

підтримка волонтерських ініціатив та активна участь громадян у суспільному житті сприяють зміцненню соціальної згуртованості та формуванню ефективної системи забезпечення національної безпеки.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дипломної роботи розглянуто сучасні соціальні виклики, що впливають на систему національної безпеки України в умовах повномасштабної війни, а також проаналізовано основні напрями зміцнення соціальної стійкості держави. Дослідження показало, що воєнні події суттєво трансформували соціальну структуру українського суспільства, зумовивши появу нових соціальних ризиків і водночас активізувавши механізми суспільної консолідації.

Констатовано, що деструктивний вплив воєнних дій зумовив фундаментальну трансформацію соціальної структури, зумовлену інтенсивною внутрішньою міграцією, системним руйнуванням об'єктів життєзабезпечення та різким зниженням рівня добробуту населення. Масове переміщення громадян та їхня подальша адаптація до нових соціокультурних умов детермінують надмірну експлуатацію ресурсів системи соціального захисту, ринку зайнятості та державних управлінських інститутів. Окрім матеріальної деградації, збройний конфлікт спричинив глибоку психоемоційну травматизацію суспільства, що актуалізує необхідність впровадження інтегрованої державної стратегії з комплексної соціально-психологічної реабілітації та відновлення людського капіталу.

Наукова розвідка констатувала домінантну роль інституційного втручання органів державної влади у процесі нівелювання актуальних соціальних деструкцій. Державна стратегія охоплює сукупність інструментів, орієнтованих на ресоціалізацію внутрішньо переміщених осіб, адміністрування системи соціальних трансфертів, ревіталізацію пошкодженої інфраструктури та формування передумов для макроекономічної демпферації. Особливої ваги набуває розробка та імплементація цільових програм адаптації військовослужбовців, ветеранів збройного конфлікту та їхніх родин. Результативність зазначеного державного

інструментарію виступає безпосередньою детермінантою суспільної рівноваги та рівня легітимізації владних інституцій у масовій свідомості.

Особливе значення у забезпеченні соціальної стійкості суспільства має діяльність громадських організацій, благодійних фондів та волонтерських ініціатив. У відповідь на зовнішню агресію українське громадянське суспільство продемонструвало високий рівень самоорганізації та активності. Волонтерський рух став важливою складовою підтримки обороноздатності держави, забезпечення гуманітарної допомоги населенню та підтримки військових підрозділів. Активна участь громадян у волонтерській діяльності сприяє зміцненню соціальної солідарності та формуванню високого рівня громадянської відповідальності.

Важливим фактором стабілізації суспільства є також діяльність політичних партій та громадських об'єднань, які беруть участь у формуванні політичного діалогу та реалізації суспільно значущих ініціатив. У період воєнних випробувань особливого значення набуває консолідація політичних сил та спрямування їхньої діяльності на підтримку державності, захист національних інтересів і зміцнення суспільної єдності.

Аналіз соціальних процесів в Україні свідчить, що, попри значні труднощі, війна стала чинником посилення соціальної згуртованості українського суспільства. Зростання громадянської активності, розвиток волонтерського руху, підтримка Збройних Сил України та посилення громадянської ідентичності сприяють формуванню високого рівня соціальної мобілізації населення. Саме ці процеси виступають важливим ресурсом зміцнення національної безпеки та підвищують здатність держави протистояти зовнішнім загрозам.

Підсумовуючи викладене, результати проведеного аналізу дозволяють констатувати багатогранну природу сучасних соціальних детермінант, зумовлених воєнним станом, що вимагає впровадження системної методології їх нівелювання. Подальша консолідація соціального фундаменту національної безпеки України має базуватися на реалізації результативної державної стратегії, стимулюванні інститутів громадянського суспільства, інтенсифікації волонтерського руху та ревіталізації об'єктів соціальної інфраструктури. Виключно синергія державних

інституцій та суспільного сектору здатна гарантувати гомеостаз соціальної системи й сформувати підґрунтя для стабільного поступу держави в умовах актуальних безпекових загроз.

ВИСНОВКИ

У межах кваліфікаційної роботи реалізовано всебічний аналіз соціальних детермінант зміцнення національної безпеки України в ретроспективі актуальних суспільно-політичних зрушень та ескалації збройного конфлікту. Систематизація теоретичних підходів, емпіричних показників і динаміки соціополітичних трансформацій дозволила ідентифікувати засадничі чинники, що забезпечують суспільну стійкість та обумовлюють функціональну спроможність безпекової архітектури держави.

Результати розвідки підтверджують, що в дискурсі сучасної політології національна безпека інтерпретується як гетерогенний феномен, що виходить за межі суто мілітарних чи владних компонентів, інтегруючи розгалужений комплекс соціальних процесів. За нинішніх обставин державна захищеність критично залежить від показників соціального гомеостазу, результативності профільних державних стратегій, рівня розвитку інститутів громадянського суспільства та загальної адаптивності соціуму до кризових викликів. Отже, соціальна складова трансформується у домінуючий вектор розбудови сучасної системи національної безпеки.

У процесі дослідження встановлено, що соціальна складова безпеки є одним із ключових елементів стабільності держави. Вона включає комплекс взаємопов'язаних факторів, серед яких важливу роль відіграють демографічні процеси, рівень соціальної рівності, розвиток системи освіти, культурна політика, стан соціального захисту населення, а також рівень довіри громадян до державних інституцій. Сукупність цих чинників формує соціальне середовище функціонування держави та визначає її здатність ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози.

Здійснена теоретична рефлексія засвідчує, що соціальна детермінанта національної безпеки виступає фундаментальним компонентом сучасної державної стратегії. Суспільна стабільність критично корелює з показниками соціальної солідарності, рівнем інституціоналізації громадянського суспільства та процесами генезису уніфікованої ціннісної матриці. У зазначеному дискурсі особливої ваги

набуває громадянська ідентичність, яка слугує механізмом суспільної консолідації та інтенсифікує прецеденти готовності індивідів до активної участі в системі захисту державного суверенітету й національних пріоритетів.

Окрему увагу у роботі приділено аналізу демографічних процесів як одного з ключових факторів національної безпеки. Дослідження показало, що демографічна ситуація в Україні характеризується низкою складних тенденцій, серед яких скорочення чисельності населення, зниження рівня народжуваності, старіння населення та активізація міграційних процесів. Такі тенденції можуть негативно впливати на економічний розвиток держави, зменшувати її трудовий потенціал та створювати додаткове навантаження на систему соціального забезпечення.

Особливий вплив на демографічну ситуацію мають наслідки війни, які спричинили значні людські втрати, масове внутрішнє переміщення населення та зростання масштабів зовнішньої міграції. У цих умовах демографічна політика держави повинна бути спрямована на підтримку сімей з дітьми, стимулювання народжуваності, створення умов для повернення трудових мігрантів та відновлення людського потенціалу країни.

Важливим елементом соціальної безпеки держави є забезпечення соціальної рівності та справедливості. У ході дослідження встановлено, що високий рівень соціально-економічної диференціації може призводити до зростання соціальної напруженості, зниження довіри до державних інституцій та формування передумов для політичної нестабільності. Натомість ефективна соціальна політика, спрямована на підтримку соціально вразливих груп населення, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення рівня життя громадян, сприяє формуванню стабільного соціального середовища та зміцненню суспільної згуртованості.

У роботі доведено, що освіта та культура відіграють важливу роль у зміцненні соціальних основ національної безпеки. Освітня система формує людський капітал держави, забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців та сприяє розвитку інноваційного потенціалу країни. Крім того, освіта виступає

важливим механізмом формування громадянської свідомості та розвитку демократичних цінностей у суспільстві.

Культура, у свою чергу, виконує важливу консолідуючу функцію, оскільки сприяє формуванню спільної системи цінностей, збереженню історичної пам'яті та зміцненню національної ідентичності. У сучасних умовах інформаційної та культурної протидії особливого значення набуває розвиток національного культурного простору та підтримка української мови як важливого елемента національної консолідації.

Аналіз сучасних соціальних процесів показав, що особливої актуальності проблема соціальної безпеки набуває в умовах повномасштабної війни. Воєнні дії спричинили значні соціально-економічні наслідки, серед яких руйнування інфраструктури, переміщення населення, зростання рівня безробіття та погіршення матеріального становища значної частини громадян. Окрім економічних втрат, війна має також значні психологічні та соціальні наслідки, які потребують довгострокових програм державної підтримки.

За поточних обставин пріоритетного значення набуває інституційна активність органів державної влади, спрямована на демпферування соціальних ризиків та підтримання суспільної рівноваги. Державна стратегія соціального розвитку має імплементувати комплексні заходи з ресоціалізації внутрішньо переміщених осіб, модернізації системи соціальної протекції, ревіталізації девастованої інфраструктури та формування підґрунтя для макроекономічної регенерації.

Водночас вагомим чинником інтенсифікації суспільної стійкості виступає громадянський сектор. Неурядові організації, волонтерські об'єднання та благодійні інституції здійснюють безпосередній внесок у нівелювання соціальних деструкцій, адміністрування гуманітарних вантажів та всебічне забезпечення оборонного потенціалу країни. Широка залученість населення до волонтерських ініціатив детермінує зростання рівня громадянської суб'єктності та виступає каталізатором соціокультурної солідаризації.

Проведене дослідження показало, що українське суспільство продемонструвало високий рівень соціальної мобілізації у відповідь на зовнішню агресію. Зростання громадянської активності, підтримка армії, розвиток волонтерського руху та посилення громадянської ідентичності стали важливими факторами зміцнення державної стійкості.

Отже, результати проведеного дослідження підтверджують, що соціальні чинники відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки держави. Саме вони формують соціальну основу стабільності суспільства, сприяють консолідації громадян та визначають ефективність державної політики у сфері безпеки.

Консолідація соціального фундаменту національної безпеки України потребує імплементації цілісної державної стратегії, орієнтованої на інтенсифікацію антропоцентричного розвитку, утвердження принципів соціальної еквівалентності, стимулювання освітньо-культурного простору та розбудову інституційного середовища громадянського суспільства. Виключно методологія системного розв'язання суспільних суперечностей дозволить гарантувати стабільність державного ладу й сформувати підґрунтя для перманентного поступу країни в умовах актуальної турбулентності глобального та безпекового характеру.

Таким чином, соціальні чинники виступають важливою складовою системи національної безпеки України. Їх комплексний аналіз та врахування у державній політиці є необхідною передумовою зміцнення державності, підвищення рівня соціальної стабільності та забезпечення ефективного функціонування системи національної безпеки в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бебик В. М. Політологія: підручник. Київ: Каравела, 2019. 408 с.
2. Бойко О. Д. Історія України: підручник. Київ: Академвидав, 2018. 720 с.
3. Бондаренко В. Державна політика у сфері національної безпеки України. Київ: НІСД, 2020. 320 с.
4. Вороніна В. Соціальна структура сучасного українського суспільства. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 280 с.
5. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 348 с.
6. Головаха Є. І., Паніна Н. В. Українське суспільство: соціологічний моніторинг. Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. 256 с.
7. Горлач М. І. Політологія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 544 с.
8. Дубов Д. В. Національна безпека України: сучасні виклики та загрози. Київ: НІСД, 2018. 304 с.
9. Єрмолаєв А. Соціальні трансформації українського суспільства. Київ: Стилос, 2019. 312 с.
10. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
11. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
12. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
13. Козак В. Політична система України. Київ: Либідь, 2018. 290 с.
14. Колодій А. Основи демократії. Львів: Астролябія, 2019. 832 с.
15. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освіті. Київ: Педагогічна думка, 2017. 328 с.
16. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навчальний посібник. Київ : КНТ, 2017. 576 с.

17. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є. Теорія національної безпеки. Київ: КНТ, 2018. 632 с.
18. Мельник М. І. Соціальна політика держави. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 304 с.
19. Міністерство соціальної політики України: офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua>
20. Національний інститут стратегічних досліджень: офіційний сайт. URL: <https://niss.gov.ua>
21. Новікова О. Ф. Соціальна безпека України: теорія та практика. Київ: Інститут економіки НАН України, 2018. 336 с.
22. Пірен М. І. Основи політичної науки. Київ: Академвидав, 2016. 312 с.
23. Політологія: підручник / за ред. О. І. Семківа. Львів: Світ, 2018. 512 с.
24. Політологія: навчальний посібник / за ред. М. І. Горлача. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 544 с.
25. Про державну соціальну політику: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
26. Рябчук М. Україна між Сходом і Заходом: проблеми національної ідентичності. Київ: Критика, 2018. 296 с.
27. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки. Київ: НАДУ, 2017. 420 с.
28. Соснін О. В., Шевченко М. І. Національна безпека України: теорія і практика. Київ: Кондор, 2019. 384 с.
29. Соціальна політика: навчальний посібник / за ред. О. Балакіревої. Київ: НАН України, 2019. 320 с.
30. Соціологія: підручник / за ред. В. Ворони. Київ: Академвидав, 2018. 456 с.
31. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua>
32. Україна у цифрах 2023: статистичний збірник. Київ: Держстат України, 2023.

33. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / за ред. В. Ворони. Київ: Інститут соціології НАН України, 2021. 512 с.
34. Центральна виборча комісія України: офіційний сайт. URL: <https://www.cvk.gov.ua>
35. Шляхтун П. П. Політологія: теорія та історія політичної науки. Київ: Либідь, 2018. 576 с.
36. Яковенко Н. Нарис історії України. Київ: Критика, 2017. 432 с.
37. Fukuyama F. Political Order and Political Decay. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014.
38. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1996.
39. Keohane R. Power and Governance in a Partially Globalized World. London: Routledge, 2002.
40. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York : Public Affairs, 2004.
41. Giddens A. Sociology. Cambridge: Polity Press, 2017.
42. Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell, 2010.
43. World Bank. World Development Report 2022. Washington, DC: World Bank, 2022.
44. United Nations Development Programme. Human Development Report 2023. New York: UNDP, 2023.
45. OECD. Society at a Glance 2022. Paris: OECD Publishing, 2022.
46. Freedom House. Freedom in the World 2023. Washington, DC, 2023.
47. European Commission. EU Security Strategy Report. Brussels, 2022.
48. NATO. Strategic Concept 2022. Brussels: NATO, 2022.
49. World Economic Forum. Global Risks Report 2023. Geneva: WEF, 2023.
50. International Monetary Fund. World Economic Outlook 2023. Washington, DC: IMF, 2023.